

Antoni Muñoz

**L'11 DE SETEMBRE
POBLE A POBLE
1713-1714**

La Campana

1a edició: setembre del 2015

© Antoni Muñoz, 2015

© Edicions La Campana

Avenir, 49, baixos, 08021 Barcelona

Tel.: 93 453 16 65

info@lacampanaeditorial.com

www.lacampanaeditorial.com

Disseny de la coberta: Zink comunicació

Il·lustració coberta: Arbeca. Contracoberta: Camarasa

Biblioteca Nacional Madrid BNM. Biblioteca Digital

Hispànica. Col·lecció *Cartes de la Principauté de Catalogne*,

1659-1675, GMm. 1376. Gravador Adam Perelle.

ISBN: 978-84-16457-05-2

Dipòsit legal: B. 20.129 - 2015

Fotocomposició: EdiGestió (Barcelona)

Imprès a Limpergraf. Barberà del vallès (Barcelona)

Pròleg d'Albert Sánchez Piñol

Una èpica poble a poble

«Tinc més amics al segle XVIII que al XXI.» Vet aquí una frase que sempre associo a qui me la va dir, Toni Muñoz. El nostre historiador s'ha passat tantes i tantes hores als arxius, entre plec i documents originals, que pot reconèixer els personatges del 1714 per la signatura, la lletra que feien, les expressions privades i col·loquials. Natural de Valladolid, Muñoz es va instal·lar a Catalunya per motius professionals i aviat el va comprendre la història del país. Vet aquí una altra de les seves frases: «Jo vaig començar a estimar el poble català per la seva Història.» Devem moltes coses a en Toni Muñoz. Perquè aquest no és, ni molt menys, el primer llibre que dedica a la Guerra de Successió i les seves conseqüències. És més, Muñoz no està directament vinculat a l'acadèmia, així que els seus estudis no pateixen les cotilles habituals del món universitari. En la seva obra hi trobarem tant els grans conceptes historiogràfics com les petites anècdotes humanes.

Ho confesso: jo també sóc culpable, almenys en part, del crim d'haver focalitzat en excés el 1714 en els fets de Barcelona. Amb aquesta crònica, que tant d'incís fa en els esdeveniments locals i personals, Muñoz ens demostra i confirma el que en el fons ja intuïem: que en realitat el setge de 1713-1714 no és el relat, només el clímax final del relat. Els borbònics no van cometre a Barcelona cap crim que no haguessin comès abans a tantes i tantes localitats catalanes; només ho van fer més a l'engròs. Afirmem-ho rotundament i definitivament: si Barcelona va resistir fins a límits impensables, només va ser perquè el país també resistia, i a la inversa. Una dada: entre els anys 1707, quan els borbònics trepitgen per primer cop terra catalana, i el 1712, l'any anterior a l'abandonament dels aliats, els miquelets pateixen fins a 3.596 morts o ferits en petits combats per tot el territori; una guerra de cops de mà, emboscades i assalts a posicions menors. A canvi, han infligit la xifra, absolutament astoradora, de 17.639 baixes entre la tropa borbònica, a més de capturar gairebé 10.000 animals de tir dels combois d'aprovisionament filipistes. I ara reflexionem-hi: era inevitable que una guerra tan atomitzada, que afectava no un nucli urbà, per gran que fos, sinó tot un país, generés un dolor a una escala difícilment imaginable.

Entre Goya i Neró: «...*la habitual propensió de los catalanes a la rebelió*»

Si hi ha una cosa que sorprèn dels documents de l'època és l'absoluta falta de curiositat antropològica que la cúpula borbònica mostra pels catalans o la seva causa. La Història és plena d'exemples en què polítics i militars d'un bàndol, molt al marge de qualsevol mena d'empatia, s'interessen pels seus enemics en un intent d'entendre'ls i, així, combatre'ls amb més eficàcia. No és el cas espanyol. Per al règim filipista els catalans són rebels i «sediciosos», i en conseqüència queden al marge de les lleis de la guerra. Són poquíssims els autors borbònics que, almenys, entenen que els catalans lluiten per un règim de llibertats constitucionals o, com diuen alguns oficials filipistes, «*sus antiguas libertades*». La majoria, com ressenya Muñoz, en l'obstinació dels resistents només veuen «*una Bárbara pasió*».

Aquesta mentalitat, tan opaca, explica les cotes de brutalitat que va assolir el conflicte, almenys en la seva fase final. El no reconeixement de l'altre com un igual, la deslegitimació de la seva causa, farà que els catalans visquin una ocupació salvatge, inoïda en la seva història –si exceptuem algun petit període de la Guerra dels Segadors–. I una de les aportacions de *L'11 de Setembre poble a poble*, entre d'altres, és posar en relleu fins a quin punt aquesta guerra «sin cuartel» va afectar fins a l'últim racó del territori català.

En contra del que pugui suggerir la iconografia habitual sobre l'11 de Setembre, la resistència militar no es limita a Bar-

celona, ni molt menys, sinó que s'estén per tot el territori. Com bé ens explica Muñoz, tot el país està recorregut per columnes de patriotes, dirigides des de Barcelona o més aviat anàrquiques, que intenten alçar-lo en armes o lluiten pel seu compte contra l'invasor. Com és lògic, els exèrcits espanyol i francès perseguiran les tropes austriacistes. En algunes ocasions la contesa adquireix tons de pugna personal entre els comandants enfrontats, com en el cas de Bracamonte i Nebot. Però, en qualsevol cas, les conseqüències són més que previsibles: un territori assolat, on les represàlies i les contrarepresàlies, molt sovint, les acaben patint més els civils que els militars. Un paisatge propi de Goya, farcit d'arbres amb penjats i cases socarrimades.

Quan Barcelona cau, els borbònics s'abstenen de destruir-la –tot i que alguns ministres n'eren partidaris–. Els ulls d'Europa s'han girat cap a la causa catalana, i el mariscal Berwick, que ha dirigit el setge, no vol tacar-se amb «*el borrón de bárbaro*». Però en el període immediatament anterior, i en localitats menys destacades internacionalment, l'exèrcit borbònic s'ha permès les pitjors ignomínies. El procediment habitual inclou execucions i cremes. La casa, com a tal, serà un dels objectius predilectes del terrorisme militar borbònic. A tot Catalunya es cremaran milers i milers de domicilis particulars. M'agradaria aturar-me en aquest punt.

Una de les grans diferències entre la Catalunya d'avui i la de fa tres-cents anys és el benestar material. Segons els nostres paràmetres consumistes, podríem definir la societat de fa tres segles com a essencialment pobra. La gent no disposava d'una

abundància de possessions, almenys si es compara amb els paraments domèstics actuals. Fins i tot la petita noblesa mostra uns nivells de benestar sorprenentment baixos. Els notaris de l'època, que tot ho anoten, deixen constància d'aquesta misèria en les actes de transmissió patrimonial. Astora llegir, com a suma de béns d'un individu aparentment de bona posició, recopilatoris de l'estil «un jaç recosit, un matxo rònc, un canelobre de coure» i poca cosa més. En segon lloc, hem d'entendre que la casa del segle XVIII, com a tal, implica una suma de significats molt superior a l'actual. La casa de la Catalunya del 1700 és un nucli on s'apleguen fins a tres generacions, on s'articulen les estratègies econòmiques, de parentiu, fins i tot d'identitat social i de solidaritat i transmissió ideològica. A més de domicili és, o pot ser, botiga, estable, taller i magatzem. Conté tot el minso capital de les unitats familiars, pobríssim, com acabem de veure, i per això mateix tan insubstituïble. I quan arriba el conflicte armat esdevé font i dipòsit de recursos, refugi de fugitius, eix logístic i nucli d'aprovisionament militar, sobretot al món rural. Per això la seva destrucció implica una catàstrofe humana tan absoluta, i per això l'exèrcit de les Dues Corones s'hi acarnissa tan sovint, per tal de desarticular i desarmar una societat deixant-la, literalment, sense béns i sense sostre.

Muñoz descriu aquests atacs a l'entramat social amb una minuciositat exhaustiva. No estem parlant de la destrucció de masies aïllades de les quals se sospitin complicitats amb la insurgència, sinó de localitats senceres. I van ser moltes. Moltíssimes. L'estrany, de fet, van ser els pobles o ciutats que en el

breu període de 1713-1714 es van escapar de ser carbonitzats en part o totalment. Algunes vegades perquè els alts oficials borbònics es comporten, literalment, com mafiosos amb uniforme, abstenint-se de cometre actes neronians a canvi de diners en efectiu («...*siendo redentoras de una quema universal dichas dos multas*»), i d'altres perquè la localitat col·labora amb el nou règim, sigui per convicció o per temor. Moltes societats, quan recorden les seves guerres o guerres civils, conserven noms de traïdors que han sobreviscut als segles. Però observem, fet curiós, que a Catalunya la màcula de «botifler» també s'ha aplicat a localitats senceres, la qual cosa explica molt bé la dinàmica perversa d'aquella guerra.

Com assenyala Muñoz, molt sovint la pena de mort que pateixi un pagès anirà acompanyada de la crema de la seva casa, socialitzant així l'execució. I és un fet prou habitual. Després del 1714 hi ha tantes execucions que moltes es faran... per sorteig! ¿Per què? Perquè no hi ha prou forques preparades. Algunes pàgines de *L'11 de Setembre poble a poble* esgarrifien per la seva viva dramàtica. I el que més sorprèn és que no hi ha cap possibilitat d'exageració per part de les víctimes, ja que moltíssims dels documents que Muñoz cita pertanyen al bàndol borbònic i són comunicacions internes. Per exemple quan un oficial, referint-se a un nucli resistent, parla en termes de l'estil: «*Todos ellos merecen la horca, pero son muchos para hacerlos ahorcar a todos*». El que costa d'entendre és que el poble català, com a tal, aconseguís sobreviure al règim filipista. En aquest sentit un no pot evitar de pensar en les paraules del difunt ministre

Manuel Fraga Iribarne, quan es va referir als fets del 1714 com a una «*simple reorganización administrativa del Estado*» [sic]. Afortunadament, llibres com aquest ens permeten refutar la coneguda dita: sí, la Història sempre l'escriuen els vencedors, en efecte; però els vençuts, de vegades, també.

Petita història amb majúscula

Ja he mencionat, més amunt, que el mètode de treball de l'Antoni Muñoz l'apropa extraordinàriament als personatges que van viure els fets. I un dels grans mèrits d'aquest historiador és que cada nova aportació seva ens descobreix nous aspectes humans dels protagonistes. Cada obra seva ens reserva novetats i sorpreses, i fa palès que la ciència historiogràfica remou el passat, vivificant-lo. I fent-lo proper a la nostra sensibilitat, extraordinàriament nítid i proper: cada pàgina històrica de Muñoz val pel capítol d'una novel·la històrica.

Ignoràvem fins ara, per exemple, l'anècdota mencionada per Muñoz que inclou la violenta discussió entre Villarroel i Starhemberg. El 1713 el mariscal Starhemberg era el comandant de les tropes aliades establertes a Catalunya. I, almenys per als catalans, hauria de ser un dels noms a inscriure en el gran llibre de la infàmia, perquè ell va ser qui va embarcar els exèrcits estrangers, tot abandonant Catalunya a l'horror borbònic. Quan l'evacuació ja era inevitable, Starhemberg va saber que Villarroel, contra tot principi racional, pensava quedar-se i assumir el comandament

de les tropes catalanes. Starhemberg li va aconsellar vivament, gairebé ordenar, que no ho fes. Villarroel es va ofendre. Conservem el retrat d'Starhemberg, un aristòcrata germànic amb un aspecte certament imponent. Quan llegim Muñoz ens és impossible no fer volar la imaginació, no visualitzar aquests dos titans dirimint a crits un afer moral tan elevat. I vostès em perdonaran si m'emociono quan Muñoz cita les aventures d'un tal Martí Zuviria, ajudant general d'Antonio Villarroel durant el setge de Barcelona. Encara va ser a més llocs, i més perillosos, dels que teníem constància. I és que *L'11 de Setembre poble a poble* està farcit de perles d'aquest estil, com quan Muñoz ens revela, per primer cop, un fet fins ara ignorat: els terribles dubtes que el mariscal Berwick tenia la mateixa nit del 10 de setembre, quan va estar a punt de suspendre l'assalt definitiu a la ciutat per por de les baixes que patiria el seu exèrcit –uns càlculs que, desgraciadament, es van confirmar–. Ara sabem que només va cedir per les pressions a què el va sotmetre Prosperus Verboom, un dels personatges més repulsius de l'òrbita borbònica. Verboom era l'enginyer en cap de la Trinxera, les obres d'atac contra Barcelona, i sense assalt no obtindria el reconeixement a què aspirava.

Sovint els periodistes m'han preguntat fins a quin punt les meves novel·les històriques pertanyen a l'àmbit de la ficció –i, com vostès comprendran, és una pregunta amb segones intencions–. Els llibres de Muñoz ens regalen la més oportuna de les respostes: no és que a Catalunya tendim a ficcionalitzar la nostra Història; més aviat és a l'inrevés: bona part de la Història catalana és, en ella mateixa, purament novel·lesca.

M'agradaria acabar per on hem començat, amb la figura de l'autor de *L'11 de Setembre poble a poble*, Toni Muñoz. El que més m'admira dels investigadors d'arxius és la seva capacitat de treball gairebé infinita. Qui no hagi emprès mai aquesta feixuga tasca no és conscient de la immensa quantitat d'hores que exigeix la investigació documental. Una eternitat de temps assegut en cadires incòmodes, davant de cartipassos lletjos, passant milers i milers de pàgines, sovint mig il·legibles, amb l'esperança de trobar un bri d'informació amagada, un detall que hagi passat desapercbut a l'estudiós anterior. La recompensa sempre és migrada, diminuta. Una tasca inacabable, poc reconeguda. Però a mi m'agrada pensar que aquest país s'ha construït, i se sosté, gràcies a tots aquests Toni Muñoz anònims.

Ja ho deia algú –i, si no, ho dic jo–: la diferència entre un soldat heroic i un treballador abnegat és que cinc minuts després de la gran batalla el treballador continua sent un heroi abnegat. I sense medalles.

ALBERT SÁNCHEZ PIÑOL

1 d'agost de 2015

Introducció de l'autor

Actualitzar la memòria és un deure moral

Aquests darrers anys, l'11 de setembre de 1714 i el setge de Barcelona han estat, sortosament, més divulgats que mai. La capital catalana va ser el cor de la defensa catalana, l'últim gran baluard, però Barcelona no hauria pogut resistir tota sola. Aquest llibre vol mostrar com en la lluita contra els borbònics es va implicar de manera heroica tot Catalunya. M'agradaria contribuir, així, no només al reconeixement de la capacitat de resistència dels barcelonins, sinó a fer evident l'empenta i decisió de tants i tants pobles o ciutats del país sencer. Al llarg d'aquestes pàgines veurem com les tropes catalanes van córrer amunt i avall fins a l'extenuació, en un desplaçament continu, incansable, per tota la geografia, sense defallir, per ajudar els nuclis de resistència que intentaven barrar el pas als borbons. Hi ha publicades algunes monografies de la resistència en alguna població en concret, però encara no se n'havia fet mai un relat complet.

Per ajudar el lector menys avesat a la història, potser és útil una petita explicació de quin va ser el marc d'aquella guerra dita de Successió. I és que la Guerra de Successió va ser molt més que una pugna entre dos candidats a ocupar el tron d'Espanya. És el primer gran conflicte internacional de la història. Les grans monarquies europees lluiten per intentar imposar la seva hegemònia, i darrere la guerra es mou una complexa xarxa d'interessos comercials i equilibris de poder. Enmig d'aquesta batalla hi ha els catalans, que no lluiten per fer-se els amos del món. La seva lluita és d'arrel ideològica. Lluiten per defensar la seva llibertat. Lluiten per fer front a l'absolutisme monàrquic, que té en els borbons –tant Lluís XIV com Felip V– els seus màxims representants.

Durant la guerra, els anglesos es posen al costat dels catalans i els prometen que defensaran sempre les seves Constitucions, les seves llibertats. Però quan finalment sembla que poden arribar a un tracte beneficiós amb Felip V i ja no els necessiten, les promeses queden en no res.

El 1713, després de dotze anys de lluita, totes les grans potències europees signen la pau i tanquen files amb els borbònics. Al final, la guerra es resol en una gran transacció comercial, on tots hi guanyen alguna cosa. Els anglesos es fan amb Terranova, Nova Escòcia, Gibraltar i Menorca, així com amb el monopoli del comerç d'esclaus amb Amèrica durant 30 anys; Holanda es queda amb les fortaleses de Flandes i el permís per comerciar amb qualsevol port espanyol pagant els drets d'entrada habituals; l'imperi austríac incorpora Flandes, Nàpols, Milà

i Sardenya; el príncep Eugeni recupera Savoia i Niça, a més a més de Sicília; Portugal obté la colònia de Sacramento; Felip V s'asseu al tron d'Espanya, i els francesos salven una guerra que es veia abocada al fracàs.

A Catalunya, en aquell temps, a diferència del que passava a Espanya o a França, el rei no podia dictar lleis i constitucions lliurement, sinó que havia de pactar-les amb la representació del Principat reunit en Corts. Les Constitucions catalanes són un compendi de lleis pactades entre tots. No es pot parlar encara de democràcia, però el sistema polític català era un sistema molt més a prop del que s'entén avui per participació que els que hi havia a la resta d'Europa. També hi havia un tribunal conegut com a Tribunal de les Contrafaccions, format equitativament per representants catalans i representants del rei. El rei no podia revocar les resolucions del Tribunal i, per tant, garantia la independència de la llei. El monarca espanyol, per exemple, no podia reclutar soldats a Catalunya per anar a guerrear a altres terres. Només els podia reclutar si la guerra era a Catalunya.

S'encunyava moneda pròpia, i la Diputació (el que avui és la Generalitat), amb disset duanes, tenia el control dels productes que entraven i sortien de Catalunya, i així li proporcionava independència econòmica. La Diputació obtenia els diners suficients per mantenir la seva estructura administrativa i atendre les despeses financeres i militars del Principat.

Per tot això el ministre José González deia, en una carta a Felip IV de Castella un segle abans:

«En las Cortes nunca han servido [los catalanes] por amor ni respeto a la obligación de Vasallos, sino por conveniencia suya sacando y quitando a la regalía mucho más de lo que han dado: con que han crecido tanto sus libertades, privilegios, y exenciones que les falta poco para ponerse en estado de republica libre: hanse criado con los ejemplos y doctrina de sus abuelos».¹

Per tot plegat, podríem dir que un fantasma recorria en aquells moments Europa, el fantasma del republicanisme català. Així doncs, Catalunya no podia esperar que cap gran monarquia corregués a defensar-la. Com ja hem dit més amunt, signada el 1713 la pau amb els borbònics, les tropes alemanyes i angleses es retiren de la Península per tal que Felip V i Lluís XIV tinguin via lliure per acabar amb Catalunya i el que representa.

Però els catalans no es rendeixen. Agafen les armes i planten cara, tots sols, als dos exèrcits més poderosos de l'època, el francès i l'espanyol.

La repercussió mediàtica de la guerra contra els catalans és enorme, com podria ser-ho –salvant les diferències– la que va tenir per exemple la Guerra del Vietnam. Cap europeu restarà indiferent al que passa. Una munió de periodistes europeus s'instal·la a Madrid i Catalunya: els de la *Gasetta de París*, el de la *Gasetta de França*, el de la revista *Le Mercure* i *Mercure Galant*,

1. Archivo Histórico Nacional de Madrid (AHN), Estado 860. Carta del 25 d'agost de 1632.

Le Clef du Cabinet, Le Mercure historique et politique, el de la London Gazette, el de la Gazette de Rotterdam, el de la Gasete de Brussel·les, etc.

El 1713 l'exèrcit francès entra per la Jonquera i es fa amb Girona, que els alemanys han abandonat. Els espanyols entren per l'oest. Els moviments de les tropes catalanes amunt i avall del país intenten aturar l'avenç de les tropes borbòniques, amb el suport i l'ajuda de tots els pobles i ciutats de Catalunya, esforços que són èpics i dignes d'admiració.

La lluita, com tots sabem, s'allargarà gairebé un any i mig, fins a la capitulació de Barcelona l'11 de setembre. La guerra deixarà milers de morts a tot el Principat, pobles sencers cremats i un escenari de devastació a tot el territori.

El que segueix, doncs, és una crònica, mes a mes i poble a poble, d'aquesta defensa aferrissada i heroica, d'ençà que les tropes aliades abandonen la lluita fins a la capitulació de Cardona i l'execució del general Moragues.

Una altra consideració: en aquest relat no hi surten tots els pobles que van lluitar o van ser atacats en aquella guerra cruenta, sinó només aquells dels quals he pogut trobar documentació en arxius, biblioteques, premsa de l'època i llibres de referència. És un mapa per força incomplet però il·luminador, d'una abnegada solidaritat davant d'una amenaça que s'escampava pertot arreu. Segur que hi ha molts historiadors locals que podran enriquir el llibre i aportar-hi més informació, per anar recuperant, entre tots, la memòria d'uns fets que van marcar el destí però també la dignitat del nostre poble. Un poble que es mereix ocupar el lloc

Introducció

que li pertoca a la llista dels que han deixat una petja per aconseguir una societat més democràtica.

No puc acabar aquesta introducció sense agrair a l'amic Albert Sánchez Piñol, príncep de la sinècdoque i guardià del parnàs català, que hagi abandonat per un moment la seva important feina per fer un pròleg, prou desorbitat i immerescut, per a aquest llibre.

ANTONI MUÑOZ

Juliol de 2015

Gener - juny de 1713

1

L'abandonament internacional dels catalans

La retirada d'Starhemberg i el decret de perdó

El 2 de gener de 1713 les tropes del virrei austriacista, Starhemberg, abandonen el setge de **Girona**, i diversos batallons de tropes franceses, comandats per Berwick, entren immediatament a la ciutat. Aquest fet marca, d'alguna manera, l'inici de l'abandonament internacional dels catalans. El príncep Tserclaes, general flamenc al servei de Felip V, es troba aleshores a **Tortosa**, i l'oficial borbònic Ceva Grimaldi ocupa **Bellpuig** després d'una dura batalla contra més de cinc-cents miquelets.

Starhemberg, després d'abandonar **Girona**, torna a **Barcelona**. La consternació, l'astorament i la decepció dels barcelonins es fan evidents. La gent es concentra davant la casa del virrei, i les tropes alemanyes han de protegir el palau on es troba la dona de Carles III, Elisabet de Brunsvic, que encara resta a la ciutat com a regent.¹

1. *Gasetta de París*, número 13, de l'1 d'abril de 1713.